

KORXONANING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA BUHGALTERIYA HISOBOTINING O'RNI

Toshket davlat iqtisodiyot

Unversetiti talabasi Allaberganova Mehribon

Toshket davlat iqtisodiyot

Unversetiti o'qituvchisi Allashkurov Dilshodbek

Annotatsiya: Mazkur maqolada korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotning ahamiyati tahlil qilinadi. Korxonaning to'lovga qobiliyati, rentabelligi, aktiv va majburiyatlar tarkibi, pul oqimlari hamda moliyaviy ko'rsatkichlar bo'yicha qarorlar qabul qilish jarayonida hisobotlarning tutgan o'rni asoslab beriladi. Shuningdek, xalqaro standartlar asosida shakllantirilgan ishonchli va oshkora moliyaviy ma'lumotlar korxonaning raqobatbardoshligini oshirish hamda investitsiyalarni jalb etishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Moliyaviy barqarorlik, buxgalteriya hisobi, buxgalteriya balansi, moliyaviy hisobot, aktivlar, majburiyatlar, rentabellik, pul oqimi, XMS.

Kirish: Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining barqarorligi, raqobatbardoshligi va uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlash ko'p jihatdan moliyaviy boshqaruvning to'g'ri yo'lga qo'yilganiga bog'liq. Moliyaviy barqarorlik korxonaning nafaqat qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish qobiliyatini, balki kelgusida investitsion loyihalarni amalga oshirish, ishlab chiqarish ko'lamini kengaytirish va bozor talablariga moslashish imkoniyatini ham belgilab beradi. Ushbu jarayonda buxgalteriya hisobi va uning natijasi bo'lgan moliyaviy hisobotlar korxona boshqaruvining markaziy axborot tizimi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki moliyaviy hisobotlarda aks ettirilgan ma'lumotlar korxonaning real iqtisodiy holatini ifodalaydi hamda manfaatdor tomonlar uchun ishonchli axborot manbai bo'lib xizmat qiladi. Buxgalteriya hisobi korxonaning xo'jalik jarayonlarini

muntazam hujjatlashtiradi, ularni tasniflaydi, umumlashtiradi va tahlil qiladi. Natijada shakllangan hisobotlar aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromad va xarajatlar bo'yicha tizimli ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ana shu ma'lumotlar korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashda asosiy mezonlar — likvidlik, to'lovga qobiliylik, moliyaviy mustaqillik, rentabellik va pul oqimlarining barqarorligi kabi ko'rsatkichlarni aniqlash imkonini beradi. Agar buxgalteriya hisobi aniq, shaffof va xalqaro standartlarga muvofiq yuritilsa, korxona o'z moliyaviy siyosatini samarali shakllantirishi hamda risklarni boshqarishi mumkin bo'ladi.

Shuningdek, global iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, raqobatning kuchayishi va investitsion jarayonlarning faollashuvi korxonalardan yanada puxta moliyaviy nazoratni talab qilmoqda. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos ravishda tuzilgan ma'lumotlar nafaqat ichki boshqaruv uchun, balki tashqi foydalanuvchilar — investorlar, kreditorlar, soliq organlari va hamkorlar uchun ham iqtisodiy qarorlar qabul qilishda asosiy manbadir. Shu bois buxgalteriya hisobotining to'g'ri tuzilishi korxonaning moliyaviy barqarorligi va strategik rivojlanish istiqbollari ta'minlaydi.

Asosiy qism: Korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashda buxgalteriya hisobi asosida olinadigan ko'rsatkichlar — likvidlik, qarzdorlik, moliyaviy mustaqillik, rentabellik va kapital tuzilishi — eng muhim indikatorlardir. Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili nomli tadqiqotga ko'ra, barqarorlikni baholashda aynan quyidagi koeffitsiyentlar ishlatiladi: joriy likvidlik, moliyaviy mustaqillik, qarzdorlik koeffitsiyenti, rentabellik koeffitsiyentlari.

Masalan, korxona to'lovga qobiliyatini aniqlashda ishlatiladigan joriy (current) likvidlik koeffitsiyenti — joriy aktivlar / qisqa muddatli majburiyatlar nisbatidir. Xalqaro tavsiyalarga ko'ra, ko'p hollarda bu koeffitsiyent $\geq 1,5$ bo'lishi "qulay" deb hisoblanadi. Agar u 1 dan past bo'lsa — korxona qisqa muddatli majburiyatlarini bajarishda muammoga duch kelishi mumkin.

Amaliy misol sifatida, tadqiq etilgan bir korxonada (MChJ) likvidlik koeffitsiyentlari quyidagicha o'zgarish ko'rsatgan: yil boshida joriy likvidlik 1,55; tez likvidlik (quick) 0,78; mutlaq likvidlik (naqd pul va eng likvid aktivlarga nisbatan) 0,38 bo'lgan. Yil oxiriga kelib, joriy likvidlik 2,20; tez likvidlik 1,58; mutlaq likvidlik 0,66 ga ko'tarilgan. Bu ko'rsatkichlarning oshishi korxonaning qisqa muddatli to'lov majburiyatlarini qoplash qobiliyatining yaxshilanganini, ya'ni to'lovga layoqati va likvidlik darajasining mustahkamlashganini bildiradi.

Moliyaviy barqarorlikni baholashda boshqa muhim indikator — moliyaviy mustaqillik (avtonomiya) koeffitsiyentidir, ya'ni: xususiy kapital / jami aktivlar. Agar bu koeffitsiyent yuqori (odatda 0,5–0,7 oralig'ida tavsiya qilinadi) bo'lsa — korxona o'zining risk va qarz yukini cheklagan, kapital bazasi mustahkam bo'lgan deb baholanadi.

Shuningdek, xorijdagi tajribalar ham ko'rsatadiki — korxonaning **qarz-qarzdorlik nisbatlari** (masalan, debt-to-equity, debt-to-asset) past bo'lsa, bu rentabellik va foyda o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, The Influence of Liquidity, Solvency, and Activity Ratios on Profit Changes in Consumer Goods Companies Listed on the Indonesia Stock Exchange (IDX) maqolasida korxonalarda current ratio va aktiv aylanish koeffitsiyentlari (total asset turnover) darajasi yuqori bo'lishi daromad o'sishiga ijobiy bog'liqligini ko'rsatgan, biroq qarz-equity nisbati (debt-to-equity) yuqori bo'lishi daromadga salbiy ta'sir qilganligi aniqlangan. Shunday qilib, buxgalteriya hisobotiga asoslangan statistik ko'rsatkichlar:

- Korxonaning qisqa muddatli majburiyatlarini qoplash qobiliyati (likvidlik koeffitsiyentlari)
- Uzoq muddatli moliyaviy mustaqillik va kapital tuzilmasi (avtonomiya, qarzdorlik nisbati)
- Aktivlardan foydalanish samaradorligi va rentabellik
- Pul oqimlari bilan solishtirilgan holatda to'lovga layoqat (naqd pul va joriy aktivlar holati)

— bular hammasi birgalikda korxonaning moliyaviy barqarorligini, to'lovga qobiliyatini, investitsion jozibadorligini va uzoq muddatli raqobatbardoshligini baholash imkonini beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki — faqat balans ma'lumotlariga emas, balki raqamli koeffitsiyentlar va ularning dinamikasiga asoslangan tahlil — buxgalteriya hisobotining real qiymatini ochib beradi va korxonaning moliyaviy barqarorligini aniq ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar: O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda buxgalteriya hisobi orqali shakllantiriladigan moliyaviy ko'rsatkichlar hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Likvidlik, moliyaviy mustaqillik, qarzдорlik va rentabellik kabi asosiy indikatorlarning dinamikasi nafaqat korxonaning mavjud holatini, balki uning kelgusidagi rivojlanish istiqbollarini ham aniqlab beradi. Statistika ko'rsatishicha, joriy likvidlik koeffitsiyenti 1,5–2 oralig'ida bo'lgan korxonalar qisqa muddatli majburiyatlarni qoplashda barqarorroq hisoblanadi. Yil davomida joriy likvidlik 1,55 dan 2,20 ga oshgan korxona misolida esa pul oqimlarining yaxshilanishi, debitor qarzlarning kamayishi va zaxiralarning optimal boshqarilgani kuzatilgan. Bu o'z navbatida korxonaning to'lovga qobiliyatini mustahkamlab, operatsion barqarorligini oshirgan. Moliyaviy mustaqillik koeffitsiyentining tahlili shuni ko'rsatadiki, kapital tuzilmasining optimal boshqarilishi barqarorlikka bevosita ta'sir qiladi. Odatda 0,5 va undan yuqori ko'rsatkichlar xavfsiz deb baholanadi, chunki bunday holatda korxona o'z mablag'lari hisobidan moliyaviy faoliyatni olib borish imkoniyatiga ega bo'ladi. Qarzдорlik ulushi yuqori bo'lgan korxonalarda esa moliyaviy risklar ortib, rentabellik pasayishi mumkin. Tadqiqot natijalari ham buni tasdiqlaydi: qarz/kredit ulushi yuqori bo'lgan korxonalarda foyda marjasi barqaror emas va tashqi risklarga sezgirlik ortgan.

Pul oqimlari hisobotining tahlili shuni ko'rsatadiki, naqd pul oqimlarining barqarorligi korxonaning haqiqiy moliyaviy sog'lomligini belgilaydi. Operatsion

faoliyatdan ijobiy pul oqimlari mavjud bo'lsa, bu korxonaning asosiy faoliyati foyda keltirayotganini ko'rsatadi; aksincha, investitsion va moliyaviy faoliyatdan haddan tashqari chiqimlar kuzatilsa, bu moliyaviy barqarorlikni pasaytirishi mumkin. Shuning uchun pul oqimlarining muntazam nazorati — korxona barqarorligining muhim sharti hisoblanadi.

Buxgalteriya hisobi asosida olingan rentabellik ko'rsatkichlari ham korxona samaradorligini baholashda muhim indikatorlardir. Aktivlar rentabelligi (ROA) 8–12% atrofida bo'lgan korxonalar odatda barqaror rentabellik darajasiga ega deb qaraladi. O'rganilgan korxona misolida ROA yil davomida 6,4% dan 10,1% ga oshgani faoliyat samaradorligining yaxshilanganidan dalolat beradi.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobi orqali shakllanadigan moliyaviy ma'lumotlarning aniq va tizimli yuritilishi korxonaning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, risklarni kamaytirish va optimal boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

Xulosa: Yuqoridagi tahlil va izlanishlar shuni ko'rsatadiki, korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda buxgalteriya hisobi va uning asosida shakllanadigan moliyaviy hisobotlar strategik ahamiyatga ega. Moliyaviy ko'rsatkichlar — likvidlik, rentabellik, moliyaviy mustaqillik, qarzдорlik va pul oqimlari — korxonaning iqtisodiy salohiyati, to'lovga qobiliyati va rivojlanish istiqbollari aniq baholash imkonini beradi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, moliyaviy axborotlarning shaffofligi va ishonchliligi korxonaning investitsion jozibadorligini oshiradi, boshqaruv qarorlarini optimallashtiradi hamda ichki nazorat tizimining samaradorligini ta'minlaydi.

Buxgalteriya hisobi nafaqat amaldagi xo'jalik jarayonlarini qayd etadi, balki korxonaning kelajakdagi rivojlanish strategiyasini shakllantirish uchun zarur bo'lgan axborotlar majmuini yaratadi. Likvidlik koeffitsiyentlarining o'sishi, pul oqimlarining barqarorlashuvi, rentabellikning ko'tarilishi va moliyaviy mustaqillik darajasining yaxshilanishi — bularning barchasi buxgalteriya ma'lumotlaridan

oqilona foydalanish natijasida yuzaga keladi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos yuritilgan hisob siyosati korxonaga global bozorda ishonchli hamkor sifatida faoliyat yuritish imkonini beradi.

Umuman olganda, moliyaviy barqarorlikka erishish korxonadan muntazam tahlil, samarali boshqaruv, risklarni oldindan baholash va buxgalteriya axborotlaridan kompetent foydalanishni talab etadi. Shu bois, buxgalteriya hisobi korxonaning barqaror faoliyat yuritishida, uning raqobatbardoshligini oshirishda va iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot korxonalarda moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish jarayonida buxgalteriya hisobotining o'рни va ahamiyati nihoyatda katta ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаева М., Ахмедов Р. Бухгалтерский учет и финансовая отчетность. – Ташкент: Иктисодиёт нашриёти, 2022. – 312 с.
2. Каримов А. Финансовый анализ и аудит: учебное пособие. – Ташкент: ТДИУ, 2021. – 256 с.
3. МИНИСТЕРСТВО ФИНАНСОВ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО). – Ташкент, 2023. – 148 с.
4. Статистическое агентство Республики Узбекистан. Годовой сборник по финансовой деятельности предприятий Республики Узбекистан 2023–2024. – Ташкент, 2024. – 284 с.
5. Wild J., Subramanyam K., Halsey R. Financial Statement Analysis. – New York: McGraw-Hill, 2020. – 688 p.
6. Horngren C., Sundem G., Elliott J. Introduction to Financial Accounting. – Pearson, 2021. – 544 p.

7. Brigham E., Ehrhardt M. Financial Management: Theory and Practice. – Cengage, 2021. – 896 p.
8. OECD. Corporate Financial Stability and Reporting Quality. – Paris: OECD Publishing, 2022. – 102 p.
9. Savitskaya G. Analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya. – Minsk: Novoye znaniye, 2022. – 310 s.
10. IASB (International Accounting Standards Board). IFRS Conceptual Framework for Financial Reporting. – London, 2023. – 120 p.